

ЧИТАННЯ ЯК ОПАНУВАННЯ НОВОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ І ПІДВИЩЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розглядаються проблеми читання, компетентності особистості в умовах нового інформаційного середовища.

Ключові слова: читач, особистість, компетентність.

В статье рассматриваются проблемы чтения, компетентности личности в условиях новой информационной среды.

Ключевые слова: читатель, личность, компетентность.

The problems reading individual competence in the new information environment.

Key words: reader, personality, competence.

Сьогодні в умовах стрімкої зміни часів і самосвідомості комунікаційні та комп'ютерні інформаційні мережі, мережі влади й контролю, з одного боку, витісняють культуру і нав'язують особистості певні правила гри, фактично несумісні з внутрішньою несвободою; з другого – саме на особистість покладається завдання поєднати пройдений шлях і новий світ у контексті збереження національної духовної культури і свідомості, призупинити їхню нівеляцію.

Є. Сверстюк в одному зі своїх інтерв'ю журналу «Кур'єр Кривбасу» (лютий, 1999 р.) на запитання журналіста щодо проблем кризи української культури та її підстав відповів: «Я взагалі бачу передусім кризу людини і думаю, що основна проблема – це духовна криза людини. Звідси все похідне» [1].

Знання сьогодні цінніші, ніж будь-коли раніше за всю історію людства. Людина дедалі більше черпає інформацію з нетекстових джерел, вербалізація часто підміняється візуалізацією. А це, за даними науковців, негативно позначається на здатності людини засвоювати, інтерпретувати й використовувати інформацію у своїй професійній та повсякденній діяльності. Не маючи навиків постійного читання та опрацювання великих масивів текстової інформації, людина втрачає навик критичного аналізу, стає податливішою до обману й маніпуляцій. Робота, конкурентність фахівця на глобальному ринку праці більше ніж будь-коли досі вимагає творчих підходів. Уміння швидко знаходити й аналізувати інформацію, приймати правильні та виважені рішення, а саме це вміння здобувається разом із навиком постійного читання.

Нові виклики полягають у тому, що сьогодні ми можемо говорити про принципово нову інформаційну сферу буття людини [2, 151]. Стрімке впровадження нових інформаційних технологій в життєдіяльність людини призвело до кардинальної перебудови інформаційного середовища. І саме людина в ньому виступає в двох іпостасях: і як її елемент (*homo informaticus*), і як її творець.

Сучасне інформаційне середовище в суспільстві стало вкрай динамічним. Людині в силу безмірного наростання швидкості передачі повідомлень бракує часу її сприйняти та розібратися, виникає проблема інформаційного перезавантаження. Відомий вчений С. Капіца зазначає з цього приводу: якщо це відбувається, то не знання, а їхнє розуміння стає основним завданням виховання розуму і свідомості людини.

Як відомо, зміст гуманітарної освіти і виховання формується з об'єднання багатьох предметних галузей, та насправді мова йде про комплексне навчання людини звичайній і водночас найекзотичнішій з усіх спеціальностей – професії повноцінного члена суспільства. Подібний комплекс систематичних знань і уявлень, умінь і навичок, традицій і ціннісних орієнтацій може бути названий системою культурної компетентності особистості.

Культурна компетентність особистості – це той умовно достатній рівень соціалізації та інкультурації особистості в суспільстві проживання, що дає змогу йому вільно розуміти, використовувати і варіативно інтерпретувати суму буденних (неспеціалізованих) знань, а частково й спеціалізованих, але тих, які увійшли в щоденний ужиток і становлять норму загальносоціальної ерудованості людини в певному середовищі, суму правил, зразків, законів, звичаїв, заборон, етикетних установок та інших регулятивів поведінки, вербальних і невербальних мов спілкування, систему загально визнаних символів, світоглядних підвалів, ідеологічних і ціннісних орієнтацій, безпосередніх оцінок, соціальних і міфологічних ієрархій. Усе це досягається введенням елементів систематизованого культурологічного знання в усі сегменти і загальної, і спеціальної освіти та виховання.

Очевидно, що зміст гуманізації суспільства і риси культурної компетентності людини, котрі вибудовуються, повинні відповідати соціокультурному типу певного суспільства й відтворювати особистість, більше або менше модальну для цього типу. Тому перед вітчизняною гуманітарною наукою постає дуже складне завдання визначення того, якого ж роду культурна компетентність потрібна нині живущим і наступним поколінням.

Культурна компетентність людини і суспільства досягається, перш за все, через посередництво просвіти й освіти, які насаджують певні національні стандарти загальної наукової, соціальної й гуманітарної ерудованості особистості, її «рекомендованих» світоглядних установок і ціннісних орієнтацій. Другим важливим механізмом є засоби масової інформації (ЗМІ), які формують у загальнонаціональному масштабі громадську думку, систему переваг, стереотипи поведінки, смаки, моду і разом з інститутами політичної демократії забезпечують зворотний зв'язок із владою. Не менш важливий регулятор динаміки культурної компетентності – культурна політика, яку проводить урядова еліта і вкорінює у свідомість громадян через канали освіти, ЗМІ, політичної пропаганди та через діяльність різних культурних інститутів (сферу мистецтв і організованого дозвілля, музеї, бібліотеки).

Високорозвинені країни перейшли до нового етапу технологічної й соціальної еволюції – на постіндустріальний рівень розвитку, самоорганізації та регуляції. У цих країнах відбувається формування нової, безнаціональної картини світу, в якій знання і технології, економічні й інформаційні потреби, соціальні й естетичні інтереси людей

справді не мають національних кордонів. У постіндустріальному суспільстві соціальна стратифікація здебільшого визначається профілем, глибиною та якістю освіти, яку отримує кожна конкретна людина. Це створює принципово нову ситуацію, котра практично ще не зустрічалася в історії: соціокультурна компетентність людини вперше стає персоніфікованою ознакою її особистості, рисою її індивідуальності, отриманою головним чином через посередництво освіти та особистого духовно-інтелектуального розвитку, а не в зв'язку з походженням чи належністю до тієї чи іншої соціальної, етнічної, конфесійної групи чи якоїсь іншої групи. Кожна особистість усе частіше стає автономним інтерпретатором засвоєних культурних зразків і творцем нових, все менше обмеженою в цьому праві будь-якими заборонами. Цей тип суспільства найбільш відповідає тенденціям сучасного розвитку людства, що поступово перетворюється на співдружність націй, яка не конфронтує, а синтезує в собі риси самобутності багатьох народів.

У нашій країні, з її певним досвідом інтернаціонально орієнтованого виховання і безумовно укоріненої, якщо не толерантності, то, в крайньому разі, індиферентності більшості людей до національності сусіда, такий розвиток має шанси на успіх. Для цього повинні бути створені лише передумови формування рис і параметрів культурної компетентності людей різних національностей і соціального положення, але які живуть в одній країні, за єдиними законами і в єдиній культурно-ціннісній системі. Важливою умовою для становлення нової соціокультурної ідентичності громадянина сучасного суспільства є розуміння того, що такі соціально значимі традиційні статусні маркери особистості, як походження, національність, раса, віросповідання, нині відходять у минуле, а головними статутно-утворювальними характеристиками особистості стають параметри її професіоналізму: освіченість, спеціалізованість, кваліфікація, актуальність професії і динаміка посадового росту. Звідси основними складовими соціокультурної компетентності особистості стають не стільки знання класичних зразків гуманітарної культури, скільки психологічна мобільність і комунікабельність індивіда, його соціальна адаптивність і культурна толерантність.

Треба підкреслити, що перераховані характеристики зовсім не знищують функціонування традиційних рис культурної компетентності. Останні зменшили рівень загальносоціальної значимості, виявилися відтиснутими у сферу приватних взаємовідносин між людьми.

Читання як один із найважливіших засобів освоєння базової соціально-значимої інформації немалою мірою залежить від ступеня володіння писемною культурою, який дає можливість ефективно розшукувати, відбирати, систематизувати й осмислювати використання членами суспільства необхідної їм інформації.

Фахівці бібліотечної галузі, педагоги, соціологи констатують проблему відсутності інтересу до читання у підростаючого покоління. Країна підходить до критичного моменту ігнорування читання юними громадянами України.

В українському суспільстві спостерігається зниження інтересу до читання в молодого покоління. Соціокультурна ситуація, що склалася в країні, призвела до зменшення авторитету друкованого слова, витіснення української книги на периферію суспільної свідомості, руйнування ментальності нації як читача. Суспільна свідомість в умовах розвитку нових інформаційних технологій абсолютизувала роль комп'ютерної

техніки, різних аудіовізуальних каналів, інших нетрадиційних носіїв інформації, не зумівши осмислити комплексний характер різних комунікаційних засобів. В українській державі, з її постійною трансформацією, посилюються фактори, які знижують читацьку активність в масовому масштабі. В Україні закривають книжкові магазини і бібліотеки, що призводить до зниження освітнього, загальнокультурного рівня дітей та молоді, девальвації загальнолюдських цінностей, порушення процесу розвитку досягнень цивілізації, і, як наслідок, престиж читання перестає відповідати сучасним вимогам. Це може стати причиною втрати здатності до розвитку й освоєння високих технологій, що негативно впливатиме на економіку країни в цілому.

Зменшення престижу книги, бібліотек, читання не є суто українською проблемою. Через усвідомлення тенденцій до зниження рівня читання загрози пройшло багато країн. Якщо ми звернемося до досвіду розвинених країн світу, які значно раніше нас пройшли стадію посилення впливу засобів масової комунікації на соціалізацію дітей, підлітків, то побачимо, що така ситуація кваліфікується як «катастрофа з читанням».

Усвідомлюючи це, на державному рівні реалізують різноманітні програми зі стимуляції читання, об'єднання зусиль усіх спеціалістів, що працюють з дитячим читанням. Їхнім вирішенням переймаються в багатьох країнах світу. У Російській Федерації діє національна програма «Читання» до 2020 р., у Норвегії – державна програма «Культурний рюкзак» (для дітей від 6 до 16 років). У США в 2007 р. цій проблемі було присвячено спеціальне засідання Конгресу. Все інтенсивніше до розв'язання цієї проблеми долучаються впливові міжнародні організації: ЮНЕСКО, ІФЛА, Міжнародна асоціація читання, Міжнародна рада з книг для дітей та інші. В інтересах популяризації та заохочення громадян до вивчення, поваги та активізації використання всіх мов світу Генеральна асамблея ООН проголосила 2008 р. Міжнародним роком мов.

Українські та зарубіжні фахівці з проблем дитинства переконані в тому, що подальше відкрите ігнорування читання юними громадянами неминуче призводить до швидкої культурної деградації суспільства, зниження рівня професійної та загальнокультурної компетентності, що стає причиною накопичення невирішених проблем і зростання соціального невдоволення.

Українська еліта, педагоги, діячі культури, видавці, бібліотечні працівники на повний голос заявляють про потребу втручання і держави, і громадських організацій у вирішення проблем. О. Коваль, президент форуму видавців, зазначає, «що проблема підтримки читання лишається не просто невирішеною, а витісненою із суспільної свідомості українців... проблема «нечитання» на тлі нашого драматичного сьогодення видається, м'яко кажучи, несерйозною... наші знайомі та їхні діти читають і газети, і книжки, і оце вже точно, блоги в інтернеті. Потім, правда, ви згадаєте, що діти, здається, читають тільки підручники, а на комп'ютері граються в «стрілялки-бродилки», а не Британіку читають... щодо... дорослих, котрі не читають, – то проблеми читання вони також не розуміють: як можна розуміти те, чого не існує в реальному житті кожного окремого громадянина» [3].

Важливим і складним питанням залишається вплив телевізора на дитячу психіку. Батьки й учителі нині скаржаться, що діти не люблять читати і втомлюються не тільки від самостійного читання, а й від того, коли їм читають. Хоча читання – це те, що діти

завжди обоютовали. Дослідження видатного психолога Володимир Зінченка довели, що оскільки діти дуже багато часу проводять біля екрана телевізора (неважливо, що вони дивляться), у них не формується повноцінний словесно-образний зв'язок, тому що слово й образ виникають одночасно. Раніше, коли діти мало часу були біля екрана, натомість слухали віршики, казки, то вони розвивали свою уяву – здатність перетворювати слово на образ. У багатьох сучасних дітей ця здатність розвинена неповноцінно, через це їм важко читати: слово бачать, а образів немає.

У Києві у 2012 р. відбувався Всеукраїнський батьківський форум, в якому взяли участь батьки, педагоги, науковці, в тому числі й зарубіжні. У дискусіях найактивніше обговорювали болоче питання тиску інформаційної агресії, спрямованої на суспільство. Акцентувалася увага, що держава, чиновники в галузі освіти практично стоять осторонь інформаційної війни і не мають системних уявлень про становище у сфері впливу інформаційного суспільства на юне покоління. На думку учасників батьківського форуму, сім'я і школа – це два останні і, власне, єдині бар'єри, які залишалися і намагаються оберігати дитину від інформаційної агресії. Сім'я як особливий соціальний інститут переживає значну трансформацію, але саме цей інститут і вводить дитину, підлітка у світ культури. Останнім часом особливо посилилася диференціація сімей за рівнем прибутку, а також в аспекті освоєння культури. Нерівні можливості сімей особливо відчутні. В одних сім'ях літературною освітою переймаються змалечку, в інших – взагалі не чіпають теми, тож у бібліотеку приходять читачі, які різняться рівнем літературного розвитку, вмінням читати, писати, літературного багажу (знання творів, літературних героїв). Незважаючи на це, бібліотека, як і школа, працює за методиками, єдиними для всіх, тобто відбувається процес уніфікації, в результаті чого з віком проявляється тенденція до нівелювання рівня літературного розвитку дітей і підлітків.

На думку бібліотечної та освітньої громадськості, соціокультурна адаптація, соціалізація молодого покоління – це найважливіший напрям соціокультурної політики, який має загальнодержавний статус і повинен бути офіційно зафіксований в органах державної влади, причетних до вирішення цього завдання. Бібліотечно-інформаційне обслуговування – невід'ємна складова цієї політики. На державному і регіональному рівнях функції бібліотечної політики стосовно дітей та юнацтва повинні бути такими:

- розроблення загальнодержавних принципів побудови бібліотечної політики, формування і реалізація державних і регіональних програм розвитку бібліотечного обслуговування дітей та юнацтва;

- розроблення правових гарантій і адміністративних механізмів бібліотечного обслуговування дітей та юнацтва, створення відповідного середовища для розвитку особистості;

- координація дій державних, регіональних органів влади, культури, освіти, інформації, молодіжної політики тощо у забезпеченні соціокультурної адаптації дітей та юнацтва в цілому та проблем бібліотек зокрема.

З ініціативою до українського уряду щодо запровадження програми підтримки читання на державному рівні неодноразово звертались як громадські організації, так і державні установи. Проект концепції Державної програми підтримки і розвитку читання дітей та юнацтва в Україні розроблено Державною бібліотекою для дітей України, Громадською організацією «Форум видавців» та ін.

Ця концепція продовжує низку державних документів (Укази Президента України № 1088/2006 «Про проведення в Україні у 2007 р. Року української книги» та № 902/2007 «Про Форум видавців у Львові»), спрямованих на подальше планомірне формування в державі кардинальних змін у ставленні суспільства та державних структур до книжкової і читацької культури дітей та юнацтва, здійснення ефективної національної політики щодо підтримки та розвитку читання юного покоління силами державних структур, громадських організацій і бізнесу.

Розглядаючи проблему читання як одне з пріоритетних завдань щодо забезпечення здійснення культурної політики у державі, концепція передбачає комплекс заходів, які в подальшому будуть служити основою для створення державної Програми. Її основна мета – залучення дітей та юнацтва до систематичного читання, заохочення і розвитку інтересу до книги, рідної мови, навчання, навикам критичної оцінки як чинника рівня компетентності. На переконання авторів проєкту, це сприятиме адаптації особистості у відкритому інформаційному суспільстві та формуватиме гуманістичні цінності.

Література

1. Эко У. Роль читателя. Исследование по семиотике текста / У. Эко. – СПб. : Sumposum, 2005.
2. Миколок О. Сім'я і школа як останні бар'єри / О. Миколок // День. – 2002. – № 40. – С. 6.
3. Людина приходить опановувати простір [На запитання відповідає Президент Українського ПЕН-центру, лауреат Шевченківської премії, письменник Євген Сверстюк] // Кур'єр Кривбасу. – 1999. – Лют. – С. 3–10.
4. Ковель О. Читати зараз / О. Ковель // Дзеркало тижня. – 2009. – № 12. – С. 12.
5. Колин К. К. Фундаментальные основы информатики: социальная информатика / К. К. Колин. – М., 2000. – 350 с.
6. Пронина Л. А. Современная информационная среда как новая форма бытия человека [Электронный ресурс] / Л. А. Пронина. – Режим доступа: gostov.rsu.ru/docs/ufudoc/progr-ufu.